

MATAJUR

GLASILO SLOVENCEV V VIDEMSKI POKRAJINI

Leto XII. — Štev. 19 (244)

UDINE, 16/31 OKTOBRA 1961

Izhaja vsakih 15 dni

SAMO AVTONOMNA DEŽELA bi okrepila domače gospodarstvo

Avtonomne dežele Sicilija, Sardinija in Trentin - Južna Tirolska napredujejo iz dneva v dan — V Valle d'Aosti ne poznajo brezposelnosti in imajo najvišji življenjski standard — Zakasnitev ustanovitve avtonomne dežele Furlanija - Julijsko Krajno nam je prinesla izgubo neštetih milijard.

Borba za dokončno ustanovitev avtonomne dežele Furlanija-Julijsko Krajino s posebnim statutom dela vsak dan korake naprej, čeprav so na delu tiste sile, ki že leta in leta zaujavljajo to nadobudno zahtevo prebivalstva treh prizadetih pokrajin Vidme, Gorice in Trsta. V zadnjem času smo bili priča resolucijam številnih občinskih svetov (consigli comunali) na Goriškem, kjer je zahtevana takojšnja ustanovitev dežele in regionalnega sveta. Seveda ni vladni odposlane v Gorici, prefekt, sprejel teh resolucij in jih je razveljavil, vendarle pa so po tej prefektovi uredri občinski sveti spet potrdili svojo pravico odločati o političnih zadevah, ki zanima prebivalstvo katerega javne interese upravlja.

Prav tako so resolucije v prid deželni avtonomiji sprejeli v zadnjem času tudi številni občinski sveti v furlanskih občinah videmskih pokrajin. Na iste pozicije se je postavila demokratična opozicija v občinah zapadne Benečije, v Reziji, v Tipani, v Brdu in v Nemah. Kaj pa v nadiških dolinah? Tu čakajo konzervativni župani na ukaz od zgornjih, bojje se, da se ne bi zamerili gospodi, ki vlada v Vidmu in se zavedajo da tako skodujejo svojim občinam, svojim vasem, svojim občinjem.

Kaj pomeni deželna avtonomija? Pomeni skrepitev domačega gospodarstva, pomeni konkretno zanimanje za domače probleme nadiških dolin kot tržaškega pristanišča, za

zahteve Karnije kot za probleme Pordenona, za probleme kmetijstva in industrije. Poglejmo samo kako so v teh petnajstih letih odkar so dobile avtonomijo, napredovali Val d'Aosta, Sicilija, Sardinija in Trentino — Južna Tirolska. Na Siciliji evete danes industrija, napreduje kmetijstvo. V Sardiniji je v teku izvedba načrta za obnovo otoka (Pianu per la rinascita della Sardegna). Val d'Aosta je danes ena izmed najbogatejših italijanskih pokrajin. V Milan, v Turin, v Genovo danes prihajajo ljudje iz Kalabrije, iz Pulije, iz Neaplja, vedno manj je Siciljanov v Sardinev.

Ljudje iz Furlanije, iz nadiških dolin, iz Karnije, pa morajo s trebuhom za kruhom v Milan, v Švico, v Belgijo, v Francijo, v Avstralijo. Eden izmed vzrokov za takšno stanje, za tako številno emigracijo je prav pomanjkanje deželne avtonomije. Ljudje, ki nas danes vladajo, sedijo v Rimu, so od nas oddaljeni in malo koristijo oblubje in nastopi raznih deputatov in senatorjev, ko pa so zastopniki iz drugih pokrajin ne močnejši in številnejši. Z deželno avtonomijo bi sklepi za preporod naših krajev sprejemali domači ljudje, ne bi bilo potrebno za vsako prošnjo v Rim.

Emigranti bi se tako lahko počasi vrátili domov, ker bi doma imeli delo, ker bi pri nas nastale nove tovarne, ker bi naši kraji dobili več javnih del, ker bi tako lahko kmetijstvu

NADIŠKA DOLINA:

Pri sortiranju jabolk za čedadski trg, ki zahteva najboljše blago.

in gorskim krajem prišla večja pomag. Kaj misijo o tem župani iz nadiških dolin? Ali se bojje povratka emigrantov, ki bi videli kako so eni vsa ta leta vladali in bi lahko spremenili ljudi na oblasti v posameznih občinah? Ali se bojje tega, da ne nastopajo v korist deželne avtonomije?

Niso samo napredni ljudje za deželno avtonomijo. Niso zanjo samo socialisti in komunisti, republikanci in socialdemokrati. Zanjo so tudi nekateri demokristiani. V Gorici je bilo pred nekaj meseci zborovanje demokristjanov za deželo. Medtem ko je večina delegatov govorila o spoštovanju vladnih odlokov so nekateri župani zahtevali protest proti vladi, ki tako zavlačuje z izvedbo deželne avtonomije. Tudi med demokristiani se najdejo terej revolucionarji, ki zahtevajo to kar zakon daje in ne to kar vlada daruje.

Tudi v vladi in v parlamentu je pravica deželne avtonomije za našo zemljo napredovala. Morda ni več da leč dan ko bo odbila zadnja ura sedanji vladi konvergentov in bo nastopila nova vlada levega centra. Tedaj bo tudi naša avtonomna dežela postala stvarnost. In to se bo zgodilo mnogo prej, če se bodo tudi organi lokalne oblasti zemlji in njeno izvedbo zahtevali. Župani in svetovalci v komunah nadiških dolin: zahtevajte deželno avtonomijo! Gre za dobrobit vaših občin in vaših občanov. Nehajte vendarle nasledati konservabrobit vaših občin in vaših občanov. v rokah takšno oblast kot so jo imeli fevdaci v srednjem veku.

teskuterjih in vespah, na makinah. Škoda je tarkaj mladih puščov, ki so tako malo živelj. Umirajo nam tudi ljudje v špitalih v Vidmu in Čedadu, ker se gre nimar več bolnike zdraviti in jih malo umira doma.

Ko pričigamo svecice in lumine na skoraj pozabljeni grobove iz prve vojske, na malo manj pozabljeni grobove iz druge vojske, molimo, da ne bi nikdar nobenemu pričigali sveč v novi novi vojski.

Praznijo se hiše, nimar več ljudi hodi v emigracijo, praznijo se šole, ker nimar več družin živi v četru, pa tudi naši britofsi nimajo več toliko novih grobov, ker se nimar več naših ljudi rodijo in umre na juškem.

Za vahte nismo šli samo na naše britofse, ki so raztreseni po hribih in dolinah, ampak so naši ljudje šli tudi na švicarske in germaniske, francoske in druge britofse obiskovati svoje ranjke. Naši ležijo venčpar na juških britofih, tam nekje v kotu, bolj daleč od marmoratih grobov.

Furlanska Slovenija pa je povsod, kjer so naši ljudje, ki misijo te dni na domače britofe. Zato Furlanska Slovenija ne more umreti, dokler je le kaj naših ljudi. Nimar novi naši Slovenji se rodijo in zato je naša dežela nesmrtna, ne more umreti. Pričigamo sveče mi mladi njihovi puobi in čečči, in ne pustimo, da bi glas naše matere v grobu umrl na naših ustih. Vahe niso samo dan ranjkih, ampak tudi nas živih, ki bomo držali njihov testament do zadnje črke, da ostanemo slovenski sinovi in hčere, takšni kot so oni bili.

Po naših bregih je tudi manj mrtvih. Kdo bi hodil po drva v hest, po seno v senožet?

Smrt nam pobira ljudi po dolinah, na cestah, po serpentinah, na kantonih, in sicer ta mlaude na mo-

Stanje kostanja - burice

Bliža se čas, ko bo burica dozorela. Toda kdo se pri nas še briga za kostanje. Ne marajo več za njega Furlani, kamor so ga nosili naši možje barat za sirk, ne briga se nobeden doma za njega, ker ni več pravega dobička ed njega in še bolezen pobira drevo z drevosom.

Kostanj raste skoro v vseh krajih Furlanske Slovenije, razen prav v visokih vaseh po hribih. Tako njih kostanja v goratih občinah Tajpane in Brda, Montenarsa, ga ni v hribovskih vaseh Nadiških dolin, pač pa je zelo mnogo kostanja okoli Špetra, v občinah Sovodnje, Grmek in Podbenec. V lepih sončnih legah raste do 800 metrov visoko, v senci pa dosti nižje.

V prejšnjih letih so ga povprečno pridelali po 10.000 kvintalov, zdaj ga je pa dosti manj, ker ga marske ne pobirajo, ali pa ker se jim ga ne spleča pobirati.

Beremo v listih, da tudi v južni Italiji ne morejo ljudje prodati kostanja, ker ga več ne kupujejo po mestih in v ravnini.

Če bi se država ali kdo drugi zanimal, bi napravili sušilnice za kostanje in bi ga sušili za kostanje moko za razne potrebe ljudi in pa zato, da bi krmili živali.

S kostanjem je zasejeno v občini Brdo 8 hektarjev, v Tajpani nič, v Sv. Lenartu 30 ha, v Špetru 6 ha, v Dreki 20 ha, v Grmeku 7 ha, v Sovodnjem 125 ha, v Podbenescu 98

NAROCNINA:
Za Italijo: polletna 300 lir — letna 500 lir — Za inozemstvo:
polletna 600 lir — letna 1000 lir
— Oglas po dogovoru.
Posamezna številka 25.— lir

REZZANSKA DOLINA: Njiva z Muškim pogorjem v ozadju.

REGULACIJA REK in bonifikacija hribov

Leta 1964 so sklenili v parlamentu uporabiti 1450 milijard lir za regulacijo italijanskih rek. Do tega jih je prigralo tragično dejstvo, da so velike reke v Severni Italiji, zlasti Po in Adige, začele poplavljati velike površine zemlje. Največ je trpela pokrajinu Polesine. Reke so misili regulirati v tridesetih letih, toda medtem so povodnji še bolj divjale in so začeli ljudje v Polesine zapuščati svojo zemljo in hiše, ker jih je voda zala.

Ni mogoče več čakati in so se zato odločili, da morajo reke regulirati že v desetih letih. Preferencija bi imeli obe veliki severni reki Po in Adige, ki največkrat poplavljata. Pri tem so moralni ukazati, da se zapre 70 meternih vodnjakov. Zemlja se je nižala, ker so črpali metan iz zemlje.

Mi, ki poznamo, kako gre s pianom za montagno in za cone depresse, smo pesumisti. Tudi pri nas gre za velike miliarde lir za montanjo, toda kaj pomaga, ko pa so letne anuitete tako majhne in se še zdaj ne pozna, da bi se sploh kaj delalo na bonifikaci montanje ali pa za cone depresse. Bojimo se, da bodo morali ubogi prebivalci še marsikdaj bežati iz svojih hiš pred poplavami, preden bodo res kaj napravili za regulacijo rek.

Podbonesec

Odkar so odprli konfin, tuò je maòi omajni promet, so naòe vasi, posebno tiste, ki ležijo ob cesti po Nadiški dolini, buj zivahne, zaki je usak dan veò ljudi, ki parhajajo iz enkraj konfina. Butige, ki so zivjele prej izkljuèno od domaèih klientov, se sadà buj pome in tud' veò ruobe imajo v njih, de morejo kontentat usè kuce. Nekatjeri butigirji so si te zadnje èase tarkaj opomogli, de so modernizirali lokale in jih poveæ. Ta tudi oòtarije ne zaostajajo, zgleda, de jih je kar premalo in zatuò so nardil glich na konfinu še dno drugo veliko in moderno s karakteristiènim furlanskim ognjiòem.

Zdi se, de ne bo niò s tistem tijednskim sejmom (mercato settimanale) o tikerim smo enkrat že pisal. Tijednski sejem v Podbonescu bi skodoval sejmu v Čedadu in tuò ne gre v raèun čedadskemu komunu, trgovcem in oòtirjem. «Camera del

Commercio» iz Vidma je v parvobla za tuò, de bi bju sejem v Podbonescu, a potò so interveniralke komunske autoritò iz Čedadu in tuò preprece. Za Podbonesec je sejveda tuò velika škoda, zaki bi takuò naòa vas lahko postala majhni trgovski center (piccolo centro commerciale) za vse tiste iz Unejskega, tuò so iz Bovskega in Kobariškega, in sejvede tud' za Nadiško dolino. Usedno pa nesmo zgubili še vsegà trošta, zaki vidimo, de je mali «traffic» od konfina vsak dan veòji in bo muoralo priti do sejma samo po sebi.

Iz Idrijske doline

Ljudje zlo godnjajo zaki od junija njesca sem se še ni riuni komunski konsek (komunski svet), égleh bi imen dosti za diskutirat, zaki je usè puòno problemu za reòit. Cjesta, ki vodi iz Oborè na Staro goro, iaka že ljeta in ljeta na postrojila, dosti vasi je brez vode al pa jim jo v poljetnih mjeseh parhajkuje, korlo bi kèj pogozdit, zaki imamo ejele hribovske predele gole in še ponou tajnih problemov, ki ékajo na reòitev. Za bit buj «sal corrente» bi se muoru konsek riunit najmanj enkrat na mjesac. Pravijo, de v komunu komaj zljezejo z denarjem, mi se pa upraòamo, da zaki se ne zganejo malo veò za dobit kajšno depolnilo, kajšno integracijo od stata, takuò kot jo dobivajo drugi komuni, ki so buj bogati kot je naò.

Par nas je tud velika «disoccupazion», že ven uzamemo tiste, ki djelejajo v esteru. Te zadnje èase smo mjele samo dva kantirja djela: kantir, ki je dokonèej ejesto v Čali za 2 milijona lir in kantir v Čubieci za 1 milijon. S tremi milijoni lir so «reòili» diòzakupacion ejele Idrijske doline!

Lahko bi blo dosti buojs, že bi tem komunskim poglavljem stali buj par saceru naòi problemi. Dolina Idrije je zarjes uboga, se samo zavoj nerodovitnega svetà, ampà je uboga tud' v pgledu svojih administratorjev, že se teli skup sklicajo le parkrat na ljeto in še takrat samo malo pokimajo in aprovajo kar jim predлага (propone) eden tistih, ki jo zna povjedat.

Iz Terske doline

Žej ke veòidimo, ke to se usè modernizira, usè to èe jetì na buojs anu buj komudo, ne paršla še nam u lavo na ideja, ke to bi ne bò slabò, že bi naòo dolino kolegali s korjero z dolino Krnahte. Vasi Viskorša, Krnahta anu Debeleži bi mjele buj bliz za iti tu Čento skuozdre naòo doline, kot èez Njeme. Takoviò bi paršu do kolegamenta s korjero še Bardo, ki u moure iti do Njivicce po korjero.

To se kapiò, ke to èe koventati komodati cjesto, èemò rejèi žlargiatì jo usaj na kurvah anu tuò tekaj, ke no se morita srjesti korjera anu druga vozila. Usè tuole bi se dalo narditi, le no mòr dobrè uòje to koventà. Tu komunu naòi ministerjorji bi muorili tuò, zakò 8 konsilirjev z njem krajem anu 7 z drugim no ne bojo maj niò nardili. Tu naòi provincei to e samo Bardo, ke u mòr 'dno «maggioranzo» takoviò nestabilno.

Se zastop, de se bliòa èas predvolivne kampanje in zatuò muorajo nekè pokazat, de bojo imjel kèj uèkat kaj usè je governo dan za dobrè hribovske krajev anu usè tuò po interesamentu tega ali unega senato-

Bliža se Martinov tjedan . . .

V Čedadu je nimar veò «bankarel» na placu in v kratkem bojo postavili še «giostre» in druge divertimente za ta mlade. Usè tuò kaže, da se bliòa tjedan sv. Martina, kar je v Čedadu najveòji ljetni senjèn.

Ankrat je bluo v Čedadu v tistih dneh usè živo, na drugo viòo živo, kot ta zadnja ljeta. Kmetje s hribovso parhašal na harbnu težke brjezana kostanja, jabnik in drugih pardjelkov, s tjem denarjem pa so nakupil zimske robe za družino, kej sladkega za brdko otroke ali rožasto ruto za mater. Sadà so kuaò usè hribovske vasi povezane z dolino z ejestami in kupeòi hodiò sami na lice mesta kupovat pardjelke. Ljudje hodiò kupovat oblaèlo najveò v butjege v Videm, zaki tam je veò za zbrat, alt pa v Čedad, a ne glich na Martinov tjedan, ma kar se jim tuò zdi. Ankrat je bju sv. Martin za naòe ljudi nekak zaèteket novega kumetovskega ljeta. Zakljuèili so svoje raèune, prodal kar so imjel za prodat in videli kaj bojo mogli špendat za preživjet zimo in tja do novega pardjelka. Sadà venèpart nje vezara samo na domaèe pardjelke, zaki hodiò na stagiònal ali stalno djelo v esteru in od tam pošijajo družini ali usèk mjesac.

Izpod Kolovrata

Djeloune kantirje za pogozdovanje bojo odperli na telih krajih: v Dreki na Kolovrata za kraje nad Klobuèarji za 1.206.000, nad Grmekom na strmih grivah Huma za 1.225.000 lir. Poboèje Kolovrata je v resnici potrebnje pogozdovanja, zaki je po-pounoma golo in pozimi grozi vsjem vasem, da jih odnesajo snežni plazovi, zaki ni drevja, da bi jih zadarževu. Tud daòevje djela veliko škodo, zaki odnaòa še tisto malo zemje, ki pokriva skalnata rebra Kolovrata, zaki nje korenin, de bi jo zadrževalo.

Kakor vidimo pa s tistimi kantirji ne bojo dosti nardil, zaki s par milijoni lir ni moèi nardit èudežev. Tuò je glich tarkaj, de bi dal nekèj djela tistim videmskim funkcionarjem par «Forestate», ki so paròl prej ko so to mizerijo nakazal, buhovje kulkukrat ogledovat in konstatirat potrebo pogozdovanja. Ti kantirji so zarjes naòadne ubogaime dana politikom za predjužino, da se lahko s tjem hujlijo. Sedanja viòa s kantirji je premo s sistematièno. Tega ne bi smjel prepustiti politikom, de se pchualijo, kar spravijo skupaj nekaj suhih milijinov, de jim služi za slavo, za onor, že kakuò se brigajo za naòe kraje. Uprášanje bi korlo drugaè reòit. Doloèit najmanj za deset ljeto kaj se bo iz ljeta do ljeta pogozdovalo in tuò nardit. Za tajšno djelo pa bi korle na stuotine milijonov, ne pa tistih par soudov, ki ne zadostujejo niti za zaèet.

Se zastop, de se bliòa èas predvolivne kampanje in zatuò muorajo nekè pokazat, de bojo imjel kèj uèkat kaj usè je governo dan za dobrè hribovske krajev anu usè tuò po interesamentu tega ali unega senato-

ja ali onorevolja. In tiste merite raznije onorevolje bojo žornalni pisal rajmani desetkrat, še prej ko pridejo soudi iz Rima. In takuò je zadosti malo, da preprièajo naòe ljudi, de bojo spet za njih votal.

Grmek

Gildo Jurman iz Skal se je precej buduò ponesreèu, kar se je peju z bicikleto v šuolo. Na njekòinem voltu v brjegu se je zaletu v njek atomobil, ki mu je privozu nasprot. Ponesreèena puoba je automobilist precej odpejò v čedadski špital, kjer so miedih konstatirali, da je Jurman ušafu par padec poleg poškodb po obrazu, tud možganski pretres in zatuò se bo muoru zdravit dougo èasa.

Kravar

Pretekli tjedan je na naglo umru Zefov Zef iz Kravarja, star 70 let. Ubogi moò, ki je bil dosti ljet v Franciji, se tam oženù in uzredu s trdim djelem dve bëeri, ki so donàs »maestre« (uèiteljice) v tisti daželi, je umru sam v veliki zapuòenosti. Zaki je jubu svojo zemjo in zaki je bila v Franciji velika kriza, je paròl damù in se preživljal s svojo domaèijo. Ljeta so teklè hitro naprej in moò je ratu star. Zbolù je za »influenzo« in kar so ga dobrì vaòani, ki so mu stali zadnje dni ob strani, parpejal v čedadski špital, je umru sòbit ko je prestoju prag špitala. Najmu bo lahkà domaèa zemja.

Čedad

V mestu so naòeli, da živi veò ko petdeset ljudi, ki ima veò ko osemeset let. Med njimi je lepo število naòih ljudi iz Furlanske Slovenije, ki so se naselili v Starem mestu. Najbolj znan je kajpada Josip Petriè, menšinor ki je bil rojen 31. marca 1871 in ki je torej imel letos že devetdeset let. Med starimi kerenòami je najveò žensk, ki tudi pri nas nasplešno živijo bolj dolgo kot moški. Med čedadskimi starimi ženami so nekateri naòe, ki so se poroèile v Čedadu kot na primer Maria Duri, Maria Crainero, Clementina Tech, Catarina Golob. Prav gotovo bi veò starih ljudi nabrali po naòih vaseh. Zanimivo bi bilo ugotoviti, ali živijo zdaj pri nas ljudje bolj dolgo kot nekoè in kako nanje vpliva, da imajo zdaj lažje življenje in boljšo kramo. No s Pepijem Jusièem pa držimo mi Furlanski Sloveneci bandego dolgega življenja za vso Italijo.

Srednje

Tele dni so zaèel kladat pike-te ob cesti, ki peje od Zamira v Srednje. Preca na pomlad jo bojo asfaltiral. Stroški za tisto djelo bojo znaòal 50 milionov lir.

Iz Rezjanske doline

Na zadnjem komunskem svetu so med drugim nekateri konsilirji predlagali, da bi komunski svet, po zgledu ostalih furlanskih komunov, izglasoval resolutejo, s katero bi se zahtevalo takojšno ustanovitev autonomne dežele Furlanija - Julijska krajina, kot to predvideva člen 116 italijanske ustave. V zvezi s tem, so nekateri konsilirji pred dnevi poslali na županstvo pi-mo, katerega objavljiamo v celoti na drugem mestu naòega časopisa.

Z ustanovitvijo autonome dežele bi se tudi v naòi dolini lahko marstakaj spremnilo. Ne samo, da bi se megla postaviti kakšna mala industrija, saj za to imamo vse pogoje: elektrièno energijo, delevne sile, strokovno šolo za vzgojo kvalificiranih delavec, ampak bi bili prav gotovo deležni tudi veòje pomoèi, ker je naòa dolina eno najbolj pasivnih podroèij Furlatije. Sicer pa autonomija ne bi bila za nas niò novega, saj smo jo imeli skozi stoletja pod patriarhatom in Beneško republiko vse do priboda Avstrije in Italije. Naièelje se nam je na godlo, ko smo bili v èasu patriarhata pod Možniòko opatijo, ker smo bili administrati no in pravno popolnomu autonomni. Naòu autonomost so zahtevali tudi etnièni razlogi, razlogi, ki obstajajo tudi danes.

Uèja

Malo veòjudi to parhaja u naòu zauòeno uòis kot druga ljeta. Turisti so podnisi, ke to je par nas veò zelenja, veò hoste kot u drugih krajih. Radi pa bi šli na drugi kraj s svojimi automobilemi, na Žago anu na Bovško, pa no ne morejo, zaki za naò valiko ne veja normalen »passaport» anu to koventà mjeti specjalni permès. Juòsto bi blo, de bi mi bli »dnaki kot so drugje, kjer to nje takšnih limitacij. Paè pa parhaja iz Zagreba, Serpenice anu drugih bovških vasi veòjudi, posebno žen, s »lasciapassare« kopovat v Čento, ki prodaja dosti za buojs kup kot u dragem Trbiòu (Tarvisio).

Žej no ljeto anu veò to se uljeè sem upraòanje pr kljuèitve naòe vasi v komunu Brdo, a rjeò do donàs na nje mijela sodisfaèentih resultatou-Eurokraci tu Vidme anu Romi na

Gorenji Trbil

Ljudje guarijo po vasi, kakuò je naò ranki gospod uòiac v svoji nevednosti ljeta 1953 odklonu sliko (palà), ki jo je naslikal ljeto 1730 znameniti slikar Giovanbattista Tiepolo. Te sliko hodiò gledat od vserod in se ji èudijo. Vredna je najmanj 300 milionov lir. Naò gaspnod uòiac pa je jau, kar so mu jo ponujali z njekòim utarjem: kaj mi èe in je pustil sliko in 300 milijonov in odpjuj samo utar, ki je vreden same nekej taužetov lir.

Sv. Lenart

Iz netikerih vasi naòega komuna so paròli u naòo redakcijo ljudje, ki so jal, de imajo vse vasi straòno stabe ceste. Posebno se bojijo sadà, kaj bo s cestami, kar bojo zaèeje jesenske hude ure in bojo nalivu izprali še tisto malo cestiò. Ljudje so tud povjedal, de se s kantirji ne bo dalo dosti narditi in da bi muoru komun uòafat drugo reòitev. Ce bo trajalo še kajšno ljeto takuò, bomo imjel potoke namjesto cest. Pozna se tud, pravijo posebno njekòne žené iz Utane, de ni nobedne prave opozicioni v komunu in de djelajo kar jeòò; komunski moòje pa samo kimajo z glavo, kar porekò gospod sindik. Usi mislijo, de bi sedanjì sindik rad visokò frlei in bil njekòne sorte orel, pod katjerega repetnicami naj bi bla usà Nadiška dolina. Ce tuò misli, naj si tuò izbjige iz glave, dok je še cajt, zaki drugaè ostane navadna vrana, ki uèka an uèka: kra . . . , kra . . .

Črneja

Tej tekaj vasi u naòih krajih, itako ne še naòa vas pred veò ljeti uòabila azilo. Ljetos so kudali zaprjeti ta azilo, zaki to je masa malo otròu, netikeri pravijo, ke to jih je 14. škuolske autorità pa no djejo, ke to jih je samo 9. Rjes to je, de u usjeh vaseh pada numer otròu anu še par nas to je itako. Matere so kontente z azilom, zaki so otroeè cest dan na si gurnem anu še jesti no jim dajejo rat dobrò. U Vidmu anu po ejeli Italiji se pa lamentajo, ke to je maso malo azilov, kar to je rjes, saj to je še škuol elementar malo. Mi pa ve mamò tekaj azilov kot majeden mandament, samo zatuò ke smo Slovenji. U tjem pogledu to nam tornà kont beti Slovenji. Ce bi tuò ne bli, »addio asili«, »addio« usè druge beneficije s tikerimi no nas èe italijanizati. Zatuò ve muoremo reòati Slovenji, no pravijo »addiriture nekateri »italianissimi«, anu furbasti.

ČENEBOLE PRI FOJDI

Belgija je vzela življenje še enemu našemu delavcu

Pretekli teden smo učili iz Belgije žalostno novicijo, da je tam zasulo u nekem miniji karbona našega vasičnega 46 letnega Cezara Topatice. Tej dosti drugih iz naših kraju, je še tu Cezar sobit po tej zadnji vojski u Belgiji dodelil u ministro, da bi mogli nekaj ošparat in takud pomagati faneji. Djelil je globok u jam, zlo težko djelo, da bi prej paršu do zasluznega pensiona. S tem, ki je ošparu, je ta doma kupu že nekaj zemlje in usel se imponentno včakali, da bo Cezar doslužil in paršu damu gioldit pension in bujše življenje, a smart je prekrizala usel te lepe «progete», iz adnegro groba se je trasferil še takod mlad u drugega.

Iz naših kraju je usel poumo in mladih puobu u Belgiji, dosti jih je v miniera, zaki tam se po deset letih pride do pensiona, a rjedki so, ki uždarajo tarkaj časa u podzemju. Nekateri zbolejajo že po nekaj letih za silikozo in težje muorajo predčasno iti v grob, drugi se nährnejo invalidi, več ku kašnega pa zasuje, zaki miniere u Belgiji so zlo slabu sistemerane. Spomnimo se ob tej okažioni ranjkega Belligoja iz sosedstva vasi Pedrože, ki se je smartno ponesreču u minieri in kulku jih je zadnje čase uinarlo iz naših kraju zavoj boljzeni, ki so si jih nakopali u ešteru par tarden dželu. Naše matere in ženje so v neprestanem strahu za svoje ljudi, ki služijo u takud težkih kondicionalnih usakdanji kruh in kar pride u vas novicija, da je ta ali oni umar u ešteru, jih ni muoč konfort. Domača zemja jih ne more ali nejče preživiti, včeli so u forešt svjet, od koder se bojo ali ne bodo ponarnili, tajšen je deštin neštjetnih naših montanarju.

Mažerole

Še do nedavnega so se judje iz Mažerol preživljali knaž samo s kmetijstvom in živinorejo. Usel stale so ble poune krav in zatuš so sobit po zadnji vojski zgradil v vasi veliko in moderno mlekarino, kakrsne ni bluo daleč naokoli. Časi so se pa kambjal, sevjede na buj slabo, ljudje so začeli hodi u emigracijo in takud se je zmanjšalo število ljudi od 600, ki jih je bluo po nejski na malo več kot 200, ki jih štejejo Mažerole donas. S padcem števila ljudi so se svjeda spraznili tud hlevi in zatuš so muorli tisto veliko in moderno mlekarino pred nekaj tedeni zaprjet. Zlo žalostno je čuti tuo, zaki s tem se bo naša ekonomija še poslabšala.

Del za krajem, okuol Tavorjane, Preštinta, Skril in Ronk ni nič bujnje. Odkar je ustavila kopati opoko par nas «Italcementi», je ostalo na stnotine ljudi brez djela in zatuš so muorli tud tisti dželuci ušafat rešitev u ešteru.

Komun več kot tekaj ne more izbujošat tega stanja, čeglih nai dobrà

ujoja ne manjka. Na zadnjem konsejju so guarili, da bo korlo postrojiti tud zadnji tronk ceste, ki peje v Mažerole, da bi mogli biti tud ta visok u hribih lezeca vas povezana s Tavorjano in Čedadom s korjero. Povarh tega so sklenili napravit fonjature u vasi Montina, Preštintu in Tojanu. Asfaltiral bojo tud tronk ceste Krožada - Preštint in napejal električno luč tud u bork par Fornaržu.

Direzione — Redazione — Amministrazione
UDINE - via Vittorio Veneto, 32 - Tel. 33.46
Direttore resp. V. TEDOLDI - Tip. Iucchi - Gorizia

MATAJUR

UNA INTERPELLANZA PER LA REGIONE

I sottoscritti consiglieri comunali, interpellano il Signor Sindaco di Taipana affinché inviti il Consiglio Comunale ad esprimere il proprio voto favorevole per la rapida attuazione della Regione Friuli-Venezia Giulia a statuto speciale; e ciò per il fatto che l'art. 116 della Costituzione repubblicana stabilisce, fra le altre regioni a statuto speciale, anche l'istituzione nella nostra regione dell'Ente in parola, istituzione resa quanto mai necessaria da ragioni economiche, etniche, sociali e umane e fortemente sentita e reclamata dalla stragrande maggioranza della popolazione del Comune.

Il Governo avrebbe già dovuto fare all'art. 116 della Costituzione repubblicana, e il non averlo fatto — dopo 14 anni dalla sua entrata in vigore — costituisce una gravissima inadempienza costituzionale senza contare i danni che ne sono derivati.

Tale inadempienza costituzionale assume nei confronti della nostra regione — in cui più viva è la coscienza regionalistica perché più pressanti sono i bisogni che la determinano e la giustificano — particolare gravità oltretutto suscitare e alimentare un senso di profondo disappunto e di mancanza di fiducia nei poteri centrali conservatori e fascisteggiati.

Per il partito di maggioranza si trattava di un impegno che faceva

parte del suo programma nazionale: «Ci proponiamo — sbraitavano i democristiani interessati — nel prossimo quinquennio (1958 - 1962) la graduale attuazione dell'ordinamento regionale a cominciare dalla regione Friuli-Venezia Giulia». Allora era segretario della d. e. l'on. Fanfani, buono anche lui nel saper destreggiarsi per conservare i posti di comando... e la simpatia degli antirazionalisti: liberali, monarchici e missini in ispecie! E qui da noi, in Friuli, con lo specchietto della regione, non si faceva forse bello, specie negli accalcati periodi elettorali, il sen. Tiziano Tessitora da un ben po' anche ministro e che come tale, appunto, potrebbe avere voce abbondante in capitolo?

Non bisogna dimenticare che il Friuli è una tra le regioni più de-

prisse della penisola dove la classe dirigente si è sempre orientata e si orienta verso soluzioni del passato e più che tutto verso quell'emigrazione che spopola paurosamente le località di montagna e, in minor misura, anche quelle precollinari e di pianura.

Il Friuli, e non è un mistero per nessuno, è la regione d'Italia dove più abbondanti e pesanti sono i rapporti feudali: nella costituzione fondiaria, nei rapporti agrari, nella tradizione, e appunto per questo, vale a dire per la sua struttura, particolarmente arretrata, e per la situazione economica che si è venuta in modo preoccupante aggravando nel corso degli ultimi anni, è bene, anzi doloroso, che tutti i Consigli Comunali della Slavia Friulana esprimano con chiarezza e decisione, a nome della popolazione, al Governo il proprio risentimento per la mancata attuazione dell'Ente regione e nel contempo reclamino la sollecita istituzione senza la quale il Friuli non potrà dare inizio all'auspicata rinascita economica e sociale e togliersi così di dosso la pesante cappa di paurosa miseria e di serie preoccupazioni che presentemente l'oppone e l'affligge e che rischia di schiacciare.

Riconoscimenti di uomini di cultura italiani

La valle del Cornappo ed i suoi abitanti

in un romanzo di Ippolito Nievo

Molti conoscono le «Confessioni di un Italiano» scritte da Ippolito Nievo, romanzo, considerato dai critici dell'800, come il migliore dopo i «Promessi Sposi» di A. Manzoni. Ma non a tutti è noto che egli scrisse fra gli altri anche il «Conte Pecorai». È un romanzo non molto famoso, ma interessante perché lo sfondo su cui si snoda la vicenda del romanzo, sono le prealpi Giulie che da Tarcento corrono verso Cividale. Il poeta - scrittore visse parecchio tempo nel Friuli, nel suo castello di Collredo di Montalbano ed ebbe quindi modo di ammirare le bellezze che offre questa regione e di descriverle nel migliore dei modi in questo suo pur poco noto romanzo.

La trama del romanzo che tratta le vicende di una famiglia nobile di Torlano, e di un'altra a lei collaterale, ma decaduta e diventata colonia della prima, non ci interessa qui, ma ci interessano solo quei passi che, ad onta di quanti denigrano la nostra stirpe, sgorgano dalla penna dello scrittore, spontanei, pieni di gentilezza e nello stesso tempo come una conferma spassionata del confine degli Sloveni nel Friuli.

Egli infatti incomincia: «Un bel paesino guarda nel mezzano Friuli lo sbocco di una di quelle terre che dividono il parlare italiano dallo sloveno...». Questo paesino è Torlano, sopra Nimis, e lo scrittore approfitta per descrivere tutti i dintorni, le colline di Ramandolo, i monti sopra di esse, la valle dei Torre con Krosis, la gola del Cornappo e il paese di Monteaperta.

Più avanti dice: «... e sotto il patrocinio del campanile si ricovera

anche la canonica, la quale sembra invitare da lontano le mendicanti resiane che sedono in autunno con le gerle in spalla alla cerca annuale; povere, scalze, cappuccine, non votate alla povertà, ma contente di essa; che mandano un soldo per l'amore di Dio, e anche negate, si accomittono con sublime saluto: lodato sia Gesù Cristo!»

E parlando delle fatiche che compiono questi nostri montanari e montanare, prosegue: «... nè è raro nei giorni di mercato incontrarsi... in un carico di fieno che da lungo sembra avanzare, come un nu nu nuvolone sospinto dal vento tra la spaccatura della roccia; e poi al farglisi più accosto si schermono (distinguono) due gambe nerborute alternarsi misuratamente sotto la vasta mole, finché, quando ti premi nella rupe a dargli il passo, ne scappa fuori un saluto di voce soave e femmina, e

tra l'erba odorosa e cadente d'ogni lato riposi collo sguardo negli occhi umidi cerulei d'una fanciulla di Schiavonia».

In altri passi lo scrittore ripete ancora che Torlano segna il confine tra Slavi e Italiani, e d'altrove, un personaggio del romanzo chiede alla protagonista, Maria, di ballare la «Schiava».

Ippolito Nievo è forse l'unico scrittore italiano che abbia posto come scenario di un romanzo questa zona, ed è altresì l'unico che abbia parlato degli Sloveni del Friuli. E perciò è doloroso che i nostri Sloveni sappiano di essere stati oltretutto oggetto di studio di molti linguisti, anche argomento del romanzo di un celebre scrittore romantico italiano che, senza sentimento di parte, ha riconosciuto fin dove arriva l'idioma italiano, e dove comincia la stirpe laboriosa e paziente degli Sloveni.

NOTIZIE UTILI

La Slavia Friulana non è una regione isolata ma, come si sa, è un prolungamento della Slovenia da una parte e della Carinzia slovena dall'altra.

Perciò la Slavia Friulana a nord, non è limitata dai monti delle Alpi Giulie, ma continua la sua lingua anche al di là, mettendosi in comunicazione con la Val Canale ove altra gente parla ancora sloveno. Perciò dietro la catena dei Musi vi è Resia slovena, dietro il Cem in Montasio, la Val Dagna ove ancora alcuni parlano sloveno, e dietro an-

cora i paesi dietro Pontebba che parlano per la maggior parte sloveno e sono S. Leopoldo, Ukve, Lusnizza, Ovčja ves, Žabnica. Ricordiamo, al proposito, che l'area d'estensione slovena un tempo era ancora più vasta e comprendeva paesi che oggi ormai sono italiani, ma che alcuni di essi portano ancora la radice slovena. Ecco: Studera Alta, e Bassa, (fraktioni di Pontebba), Micijov, Dogna, Vipacco, Codromaz, Potocce, Raccolana, Raunis, (borgata sopra Chiunsaforse — Skluse) Potok di Seluse, Belepit, Poliza, Resutta.

Portavoce degli Sloveni della provincia di Udine

PERS IN AGONIA: le poche case che conta questo villaggio sperduto tra le falde del Quarnam stanno crollando. I vecchi muoiono, i giovani fuggono in cerca del tozzo di pane ...

Alcuni documenti che attestano l'autonomia della Slovenia Friulana sotto la Repubblica di Venezia

Gli Sloveni della Slavia Friulana si reggevano un tempo con proprie leggi amministrative, economiche, politiche e giudiziarie. Avevano un governo democratico con proprio Parlamento, coi loro Sindaci. Il Parlamento della Slavia Friulana (allora chiamato Arreng) si riuniva una o più volte all'anno, secondo i bisogni. I Sindaci erano eletti dai capi familiari che componevano le Vicinie (comuni), e questa si raccolgiva in ogni paese, in piazza sotto il tiglio, attorno ad una tavola di pietra. Aggregati alla vecchia repubblica di Venezia nel 1421, la Serenissima confermò agli Sloveni delle nostre valli privilegi e diritti antichi non solo, ma ne aggiunse di nuovi, assicurandosi così la loro fedeltà.

Ciò è attestato da documenti irrefragabili, pubblicati dall'avvocato Carlo Podrecca nella sua «Slavia Italiana».

La lettera ducale del 16 luglio 1455 conferma agli Sloveni del Friuli lo esonero dai contributi in legame e di quelli per le navi.

Dal Consiglio dei Dieci, 17 maggio 1532 fu comandato al Provveditore di Cividale del Friuli di «non permettere che gli uomini della villa di Landro vengano astretti ad alcuna fazione contro la forma dei loro privilegi».

Le lettere ducale del 31. 8. 1550, 16. 3. 1559, 12. 9. 1559 imponevano ai luogotenenti della Patria del Friuli:

«NON ASTRINGERE GLI ABITATORI DELLE CONVALLI A GRAVANZE E DI OSSERVARE LE LORO SOLITE ED ANTICHE IMMUNITÀ».

Il decreto del 30. 9. 1622 al Provveditore di Cividale, «fa pubblicamente intendere come gli abitanti delle Convalli di Antro e Merso vengono conservati esenti da ogni dazio».

Il decreto del 13. 9. 1660 dice: «CHE SIANO MANTENUTI I PRIVILEGI INFINITE VOLTE CONFIRMATI DAL SENATO».

Si potrebbe continuare nell'elenco, ma basta citare la «Terminazione» del 2. 4. 1788, approvata dal Senato il 12. 6. 1788 «LA SLAVONIA, COME NAZIONE DIVERSA È SEPARATA DAL FRIULI, E SI GOVERNA DA SÉ!».

E ciò non è altro che una conferma di quanto era stato stabilito già il 12 dicembre 1658 in cui la Serenissima separava questo territorio «NON SOLO DAL TERRITORIO DI CIVIDALE, MA DALLA PATRIA ANCORA».

APPARECCHI PESATORI
A TIMBRO AUTOMATICI
ED ELETTRICO - OTTICI

Premiata ed autorizzata fabbrica
bilance - pesi e misure

ERMINIO MISSIO
UDINE Piazza Garibaldi, 4 - Telefono 36.75

SUPERMATIC di CANZIANI & BERTOLLI

Applicazioni oleodinamiche di precisione
Costruzione riproduttori e macchine speciali

LONATE POZZOLO - via Montesanto 4 (Varese)